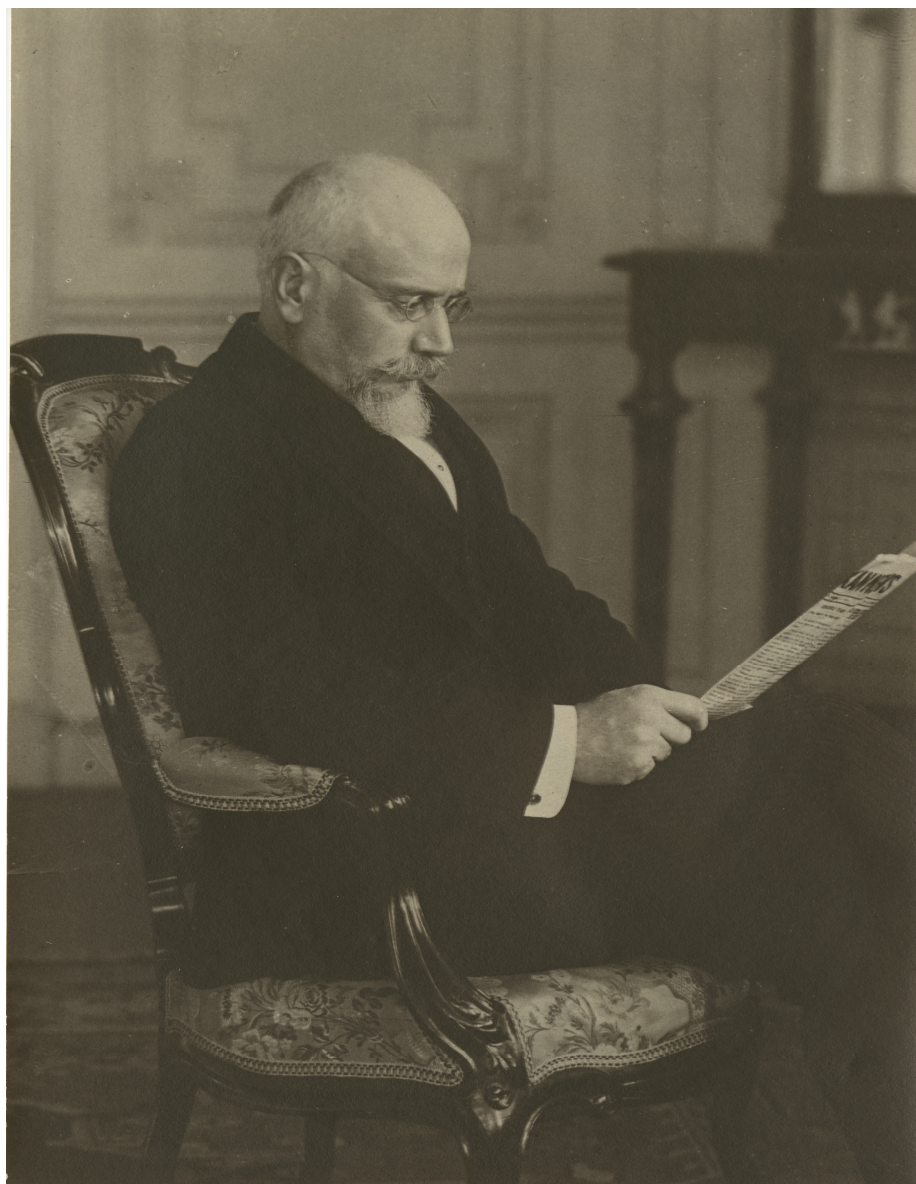

Σπυρίδων Γ. Πλουμίδης

***Το Μικρασιατικό Ζήτημα στη διάρκεια του Α΄
Παγκοσμίου Πολέμου (1914 – 1918)***

- Η εισήγηση του Ελ. Βενιζέλου για συμμετοχή της Ελλάδας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο σχετίζεται άμεσα με το Μικρασιατικό Ζήτημα. Το Μικρασιατικό Ζήτημα προέκυψε αιφνιδίως την άνοιξη του 1914 από τον ανθελληνικό (και ευρύτερα αντιχριστιανικό) διωγμό που εξαπέλυσε εν καιρώ ειρήνης η νεοτουρκική ηγεσία της Τουρκίας στην Ανατολική Θράκη και στη Δυτική Μικρά Ασία. Ο διωγμός του 1914 ήταν κάτι το πρωτόγνωρο και συγκλονιστικό που δεν είχε προηγούμενο στην οθωμανική ιστορία. Ουσιαστικά, ο διωγμός του 1914 σήμανε το τέλος της αυτοκρατορίας των Οθωμανών και σηματοδότησε την αρχή μιας νέας εποχής στην Εγγύς Ανατολή.
- Καίρια είναι επισήμανση του Henry Morgenthau (Αμερικανού πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη), ότι ο αντιχριστιανικός διωγμός συνιστούσε μια «προσχεδιασμένη και ανελέητη κρατική πολιτική», ένα συμπέρασμα στο οποίο επίσης καταλήγουν τόσο το Πατριαρχείο όσο και οι ελληνικές και οι ευρωπαϊκές διπλωματικές αρχές στην Κωνσταντινούπολη και στη Σμύρνη. Οι Έλληνες διπλωμάτες υπογράμμιζαν στις εκθέσεις τους προς το προϊστάμενο Υπουργείο το προσχεδιασμένο και το συστηματικό του ανθελληνικού διωγμού. Τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου (Χίος, Μυτιλήνη), όπως και η Θεσσαλονίκη, κατακλύστηκαν κυριολεκτικά από πρόσφυγες. Η σύγχρονη επιστημονική ιστοριογραφία θεωρεί τον αριθμό των 150.000 – 200.000 προσφύγων ως πλησιέστερο προς την πραγματικότητα.

- Η ραγδαία εξάπλωση του ανθελληνικού διωγμού και ιδίως ο επικρεμάμενος κίνδυνος καταστροφής του χριστιανικού πληθυσμού των Κυδωνιών έφερε για πρώτη φορά τα σύννεφα του πολέμου πάνω από τη Μικρά Ασία. Σύμφωνα με την επισήμανση του μητρ. Κυδωνιών Γρηγορίου (Ωρολογά), οι Κυδωνίες επείχαν ιδιαίτερη συμβολική σημασία για τον Ελληνισμό, καθόσον ήταν «η μόνη αμιγής Ελληνική Πόλις καθ' άπασαν την [ασιατικήν] Τουρκίαν με Εθνικήν δράσιν περίλαμπρον».
- Στις 29 Μαΐου 1914 το ζήτημα των Κυδωνιών έφθασε μέχρι τη Βουλή των Ελλήνων, με πρωτοβουλία μάλιστα των αντιπάλων του Ελευθερίου Βενιζέλου, οι οποίοι τον παρακάλεσαν «να σπεύση να αποστείλη μέσα μεταφορικά το ταχύτερον όπως απομακρύνη από την πρωτάκουστον θηριωδίαν τούς δυστυχείς εκείνους» ομογενείς «αδελφούς» και «να μεταφέρη αυτούς μακράν, ώστε να είναι δυνατόν να περισώσωσιν τουλάχιστον την τιμήν των και την ζωήν των».
- Την ίδια ημέρα ο Ελ. Βενιζέλος παραδέχθηκε από το βήμα της Βουλής ότι η κατάσταση ήταν «εις άκρον σοβαρά», με συνέπεια η κυβέρνησή του να «συναισθάνεται ότι, αν εις το κακόν αυτό το ανήκεστον δεν δοθή ταχύτατα τέρμα, το Κράτος το Ελληνικόν» δεν θα ήτο δυνατόν «να απίδη εις την συντελουμένην καταστροφήν, περιοριζόμενον απλώς να χύνη δάκρυα μετά των καταστρεφομένων και να ανακουφίζη εκ των ενόντων την δυστυχίαν αυτών». Η κοινοβουλευτική δήλωση του Έλληνα πρωθυπουργού ισοδυναμούσε με απειλή κήρυξης πολέμου προς την Τουρκία.

Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος (1864 – 1936)

- Ο Ι. Μεταξάς σημειώνει στο ημερολόγιό του ότι την 29 Μαΐου κλήθηκε ο Βίκτωρ Δούσμανης (ως αρχηγός του Γενικού Επιτελείου) και ο ίδιος (ως υπαρχηγός) από τον Βενιζέλο. Ο τελευταίος τούς επισήμανε ότι «οι κίνδυνοι του ελληνικού πληθυσμού της Μ. Ασίας ήσαν τοιούτοι ώστε ήτο αδύνατον εις την Ελλάδα να μην επέμβη. Ιδίως, εάν επήρχετο διωγμός του πληθυσμού των Κυδωνιών».
- Παράλληλα εστάλη αυστηρό διάβημα στην Υψηλή Πύλη. Συγκεκριμένα, ο πρεσβευτής στην Κωνσταντινούπολη Δημήτριος Πανάς εξουσιοδοτήθηκε από τον πολιτικό προϊσταμένο του (Γεώργιο Στρέϊτ) να δηλώσει προς τον Μεγάλο Βεζύρη ότι «μια επίθεση κατά του Αϊβαλιού –μιας ανθούσας ελληνικής πόλης που κατοικείται από έναν φιλήσυχο πληθυσμό– από ένοπλες ομάδες, με τον αντίκτυπο που αυτή θα είχε στην Ελλάδα, θα έφερνε τις ελληνοτουρκικές σχέσεις σε κρίσιμο σημείο»• ο Έλληνας Υπουργός των Εξωτερικών επισήμανε στις οδηγίες του προς τον Πανά σχετικά με το επικείμενο «έντονο [προφορικό] διάβημα», ότι «μετά τους διωγμούς στη Θράκη, αυτά τα νέα έκτροπα εξάπτουν τη δημοσία γνώμη, η οποία απαιτεί από την κυβέρνηση να λάβει ικανά μέτρα για την προστασία των δεκάδων χιλιάδων ομοεθνών, οι οποίοι, χωρίς να έχουν δώσει την παραμικρή αφορμή, γίνονται το αντικείμενο ενός αδυσώπητου και εξολοθρευτικού διωγμού».
- Καθοριστικός επίσης στον εξαναγκασμό της Τουρκίας σε αναδίπλωση ήταν ο ρόλος της Αγγλίας και της Ρωσίας. Μία ημέρα πριν (28 Μαΐου) και ξανά τρεις ημέρες μετά την επίδοση του ελληνικού διαβήματος, οι πρέσβεις της Αγγλίας και της Ρωσίας είχαν από κοινού συνάντηση με τον Μεγάλο Βεζύρη (Σάϊντ Χαλίμ Πασά) καθώς και τον Υπουργό Εσωτερικών (Ταλαάτ) και είχαν απαιτήσει, σε αυστηρούς τόνους, από αυτούς «την άμεσον παύσιν των διωγμών».

- Η εξαπόλυση του ανθελληνικού διωγμού δεν οδήγησε αυτόματα στην έκρηξη ενός νέου ελληνοτουρκικού πολέμου. Η Ελλάδα δεν είχε αντικειμενικά τις δυνατότητες για κάτι τέτοιο. Αντίθετα, ενόψει της παραγγελίας των δύο υπερσύγχρονων θωρηκτών πλοίων από την Τουρκία, η Ελλάδα είχε κάθε λόγο να αποφύγει μια ελληνοτουρκική αναμέτρηση, από την οποία θα έβγαινε σχεδόν σίγουρα ηττημένη, ενώ παράλληλα η ήττα της θα άνοιγε τις ορέξεις της Βουλγαρίας. Η λύση που αρχικά προτιμήθηκε ήταν η ανταλλαγή πληθυσμών. Στις 9/22 Μαΐου 1914 ο Βενιζέλος αποδέχθηκε κατ' αρχήν την έγγραφη πρόταση της τουρκικής πλευράς, που του είχε υποβληθεί δύο ημέρες νωρίτερα, για αμοιβαία ανταλλαγή προσώπων και κτημάτων, ανάμεσα στους χριστιανούς του βιλαετίου της Σμύρνης και της τουρκικής Θράκης και στους μουσουλμάνους της ελληνικής Μακεδονίας και της Ηπείρου.
- Ωστόσο, η προσωρινή αυτή συμφωνία της ελληνοτουρκικής ανταλλαγής πληθυσμών και κτημάτων συνάντησε τη σφοδρή αντίδραση των Μικρασιατών προσφύγων καθώς και του πνευματικού τους ηγέτη. Ο μητρ. Σμύρνης Χρυσόστομος (Καλαφάτης) παρομοίασε τη συμφωνία της ανταλλαγής με «ανθρωπεμπορία», «ανθρωποπαζάρευμα» και «επαίσχυντον ανθρωπομάζεμα». Εξ αντιθέτου, ο Έλληνας ιεράρχης (και μετέπειτα εθνομάρτυρας) ήταν ένθερμος θιασώτης της ελληνικής στρατιωτικής επέμβασης στη Μικρά Ασία. Κοινό άλλωστε αίτημα των Μικρασιατών προσφύγων, που είχαν συρρεύσει τότε στην ελληνική επικράτεια ήταν η παλιννόστηση και η επιστροφή στις εστίες τους, κάτι το οποίο η τουρκική κυβέρνηση απέρριπτε κατηγορηματικά.

Μητρ. Σμύρνης Χρυσόστομος Καλαφάτης (1867 – 1922)

- Το ξέσπασμα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου άλλαξε άρδην τα δεδομένα (η παραλαβή των δύο τουρκικών υπερδρόνων στα αγγλικά ναυπηγεία ακυρώθηκε, ενώ ο τουρκικός στόλος εγκλωβίστηκε για άλλη μία φορά στα Στενά) και δημιούργησε ρεαλιστικές προϋποθέσεις για νέα πολεμική αναμέτρηση με την Τουρκία.
- Στις 25 Αυγούστου 1914 (π.η.), με εμπιστευτική επιστολή του προς τον βασιλιά Κωνσταντίνο, ο Βενιζέλος ζήτησε για πρώτη φορά ευθέως την κήρυξη πολέμου στην Τουρκία και τη σύναψη συμμαχίας με τις αντίπαλες της Γερμανίας Δυνάμεις. Βασική αιτιολογία της εισήγησής του ήταν «ο διωγμός κατά του ελληνικού στοιχείου εν Τουρκία». Ρεαλιστική προσδοκία του Έλληνα ηγέτη ήταν πως μέσω της συμμαχίας με την Τριπλή Συνεννόηση η χώρα θα μετέβαλλε «την τύχην του εν Τουρκία Ελληνισμού» και θα επιτύγχανε «ου μόνον την παλιννόστησιν των εκδιωχθέντων [...], αλλά και την αποτελεσματικήν προστασίαν του ομογενούς εν Τουρκία στοιχείου διά της εν τω μέλλοντι υποστηρίξεως αυτού υπό των τριών μεγάλων Δυνάμεων».
- Παρότι η εισήγηση του Βενιζελου δεν έγινε δεκτή, το συλλογικό αίτημα της παλιννόστησης και οι ισχυρές εσωτερικές πολιτικές πιέσεις που ασκήθηκαν προς αυτήν την κατεύθυνση ήταν οι καταλύτες στην ιστορική απόφαση του Βενιζέλου να διεκδικήσει διά της διπλωματικής οδού τη Δυτική Μικρά Ασία. Το Μικρασιατικό ζήτημα διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στις ελληνικές πολιτικές εξελίξεις κατά το διάστημα 1914-18 και την αφορμή/θρυαλλίδα του Εθνικού Διχασμού.

- Σχεδόν σύσσωμοι οι ηγέτες των (προσωπικών) κομμάτων της αντιπολίτευσης άσκησαν δριμεία κριτική επί του ζητήματος τούτου στον πρωθυπουργό, προκαλώντας έντονη και μακροσκελή συζήτηση στη Βουλή (19-22 Δεκεμβρίου 1914). Ο Γεώργιος Θεοτόκης πρώτος προέβη στη δήλωση, ότι η κυβέρνηση είχε καθήκον «ίνα επιμείνη όπως οι εκδιωχθέντες παρά της Τουρκίας επανέλθωσιν εις τας εστίαις των, όπως τα κτήματα αυτών αποδοθώσιν εις αυτούς, όπως πάσα αποζημίωσις αποδοθή αυτοίς». Ο Νικόλαος Στράτος, προχωρώντας ένα βήμα παραπέρα, κατήγγειλε ότι υπαίτια για την αθρόα έλευση των προσφύγων ήταν η συμφωνία ανταλλαγής των πληθυσμών, ισχυριζόμενος (δικαίως) ότι η συμφωνία αυτή (όντως) ενθάρρυνε την τουρκική κυβέρνηση να κορυφώσει τους διωγμούς στην Ιωνία, καθόσον δι' αυτής είχε πετύχει «οι απελαθέντες» μέχρι το τέλος Μαΐου «εκ της Μικράς Ασίας» να συνυπολογιστούν στους «εκουσίως μεταναστεύσαντας»· επ' αυτού, επέρριψε ευθέως τον Βενιζέλο «διπλωματικά ατυχήματα» και «διπλωματικές υποχωρήσεις» καθώς και αδυναμία «επιβολής του εθνικού κύρους» («απέναντι της Τουρκίας»).

- Η επίθεση της αντιπολίτευσης στο κοινοβούλιο ήταν συνάρτηση της υποτροπής του ανθελληνικού διωγμού στα μικρασιατικά παράλια στην εκπνοή του 1914. Την 24 Δεκεμβρίου τα πρωτοσέλιδα των εφημερίδων έκαναν λόγο για «σφαγές Ελλήνων εν Μ. Ασία», λεηλασίες, αρπαγές, ατιμώσεις και δολοφονίες «ομογενών Χριστιανών» από Τούρκους βασιβουζούκους στο βιλαέτι της Σμύρνης. Τις επόμενες ημέρες ο Τύπος κατακλύσθηκε από φρικιαστικές ειδήσεις για τα «νέα τουρκικά κακουργήματα». Βρισκόμενη λοιπόν ενώπιον «της επιτάσεως των διωγμών κατά του ομογενούς στοιχείου εν Μικρά Ασία» και των κατηγοριών του Τύπου για «απάθειαν» και «αβουλίαν», η κυβέρνηση Βενιζέλου, πέραν των διπλωματικών παραστάσεων διαμέσου του Δ. Πανά, απέστειλε ανήμερα των Χριστουγέννων μία μοίρα του στόλου με επικεφαλής το θωρηκτό *Ψαρρά* «προς την θάλασσαν Μιτυλήνης», με εντολή να προστατεύσει «τους παραλίους πληθυσμούς εάν παραστή ανάγκη».
- Αυτή η έξαρση των ανθελληνικών διώξεων, που προκάλεσε «ζωηροτάτην εξέγερσιν της Κοινής Γνώμης εξ αφορμής της καταστάσεως του Ελληνισμού της Μικράς Ασίας» και έφερε ξανά τις δύο γειτονικές χώρες στο χείλος του πολέμου (κυκλοφόρησαν στην Ελλάδα φήμες που παρουσίαζαν «ως επικειμένην την γενικήν της χώρας επιστράτευσιν και επί θύραις ευρισκόμενον τον πόλεμον μετά της Τουρκίας»), εξώθησε τον Βενιζέλο να διεκδικήσει για πρώτη φορά από τους Άγγλους την παραχώρηση της Δυτικής Μικράς Ασίας ως αντάλλαγμα για την προσχώρηση της Ελλάδας στο στρατόπεδο της Τριπλής Συνεννόησης.

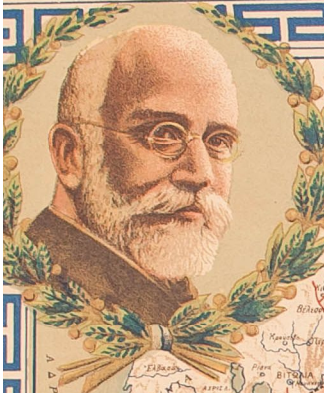
P.V.
9

SMYRNE Grèce
Les Quais

- Κομβικό σημείο στην εξέλιξη του Μικρασιατικού Ζητήματος αποτέλεσε το τηλεγράφημα που απέστειλε ο Βρετανός Υπουργός Εξωτερικών Sir Edward Grey προς τον πρεσβευτή του στην Αθήνα (Sir Francis Elliot) στις 10/23 Ιανουαρίου 1915, με τελικό παραλήπτη τον Έλληνα πρωθυπουργό. Στο τηλεγράφημα αυτό, το οποίο μεταβιβάστηκε αυθημερόν στον Βενιζέλο, η βρετανική πλευρά υποσχόταν στην Ελλάδα, σε περίπτωση που αυτή τίθετο στο πλευρό της Σερβίας και συμμετείχε στον πόλεμο κατά των Κεντρικών Δυνάμεων, «εδαφικές παραχωρήσεις πολύ σπουδαίας επί της παραλίας της Μικράς Ασίας» (des concessions territoriales très importantes sur la côte de l'Asie Mineure) προς την Ελλάδα.
- Το τηλεγράφημα Grey έθεσε λοιπόν για πρώτη φορά σε ρεαλιστική βάση (εντός ενός συστήματος ισχυρών συμμαχιών, που θεωρούσε προαπαιτούμενο ο Βενιζέλος) την εδαφική διεκδίκηση της Δυτικής Μικράς Ασίας από το ελληνικό κράτος. Την υπόσχεση αυτή της βρετανικής πλευράς (η οποία δέσμευε τους Γάλλους και τους Ρώσους) την είχε εκμαιεύσει ο Βενιζέλος δύο εβδομάδες νωρίτερα σε κατ' ιδίαν συνάντησή του με τον Elliot, στα πλαίσια της κρίσης που οδήγησε για δεύτερη φορά τον ελληνικό στόλο στο Αιγαίο καθώς και υπό το βάρος της αιωρούμενης φήμης ότι η Ιταλία διεκδικούσε δι' εαυτήν το βιλαέτι της Σμύρνης/Αϊδινίου στις μυστικές διαπραγματεύσεις της με την Τριπλή Συνεννόηση, που διεξάγονταν στο Λονδίνο.

- Η επιχειρηματολογία του Βενιζέλου υπέρ της εισόδου της Ελλάδας στον πόλεμο στο πλευρό της Τριπλής Συνεννόησης αναπτύχθηκε σε τρία διαδοχικά υπομνήματά του προς τον βασιλιά Κωνσταντίνο (11, 17 Ιανουαρίου και 17 Φεβρουαρίου 1915) . Κεντρική θέση σε αυτά επείχε η επιτακτική ανάγκη παλιννόστησης και προστασίας των Μικρασιατών προσφύγων. Η επιλογή της Δυτικής Μικράς Ασίας ως του εδαφικού ανταλλάγματος για τη συμμετοχή της Ελλάδας στον παγκόσμιο πόλεμο απέρρευε πρωτίστως και κυρίως από την ηθική υποχρέωση της μητέρας πατρίδας προς τους βιαίως εκπατρισμένους ομογενείς αδελφούς.
- Ο Γεώργιος Βεντήρης (ο κύριος διαμορφωτής της βενιζελικής μνήμης) σχολιάζει επ' αυτού ότι «στοιχειώδες απέβαινε το καθήκον της ελευθέρας Ελλάδος να περισώσει τους ομοεθνείς της [από του αφανισμού]»• «εκ τοιαύτης σιδηράς ανάγκης απέρρευσε η μικρασιατική πολιτική του Βενιζέλου».
- Ένα δεύτερο σημαντικό επιχείρημα του Βενιζέλου υπέρ της εισόδου στον πόλεμο ήταν η φοβία, πως σε αντίθετη περίπτωση (δηλ. ελληνικής αδράνειας) «η αθρόα δίωξις των εν Τουρκία βιούντων εκατομμυρίων Ελλήνων» δεν θα κατέστρεφε μόνον τούτους, αλλά κινδύνευε να συμπαρασύρει «εις οικονομικόν ναυάγιον και όλην την Ελλάδα» . Βάσει αυτού του συλλογισμού, η διάσωση «του μεγάλου μέρους του εν Τουρκία Ελληνισμού» και η «παλινόστησις» των υπερεκατό χιλιάδων Μικρασιατών προσφύγων , που είχαν εισρεύσει στην ελληνική επικράτεια, θα διέσωζε ταυτόχρονα την Ελλάδα από πιθανό δημοσιονομικό όλεθρο.

- Η σωτηρία του μικρασιατικού ελληνισμού, οι συμμαχικές υποχρεώσεις προς τη Σερβία και η διαφύλαξη της δημοσιονομικής σταθερότητας του ελληνικού κράτους δεν ήταν βεβαίως οι μοναδικές επιδιώξεις που προέβαλε ο Έλληνας πρωθυπουργός. Πέραν λοιπόν από την εκπλήρωση ηθικών υποχρεώσεων, που απέρρεαν από την αλληλεγγύη προς τους «εν δουλεία εισέτι ομογενείς», οι οποίοι διέτρεχαν «τον έσχατον κίνδυνον», ο Βενιζέλος έκανε επίσης στα υπομνήματά του προς τον βασιλιά θριαμβικό λόγο για «μεγάλα ανταλλάγματα», τα οποία πραγματοποιούμενα θα δημιουργούσαν «μίαν Ελλάδα μεγάλην και ισχυράν, τοιαύτην οποίαν ουδ' οι μάλλον αισιόδοξοι ηδύναντο να φαντασθώσικαν προ ολίγων ακόμη ετών». Κατ' αρχήν, η δημιουργία μιας «αληθούς μεγάλης Ελλάδος» –έτι μεγαλύτερης εκείνης της Νέας Μεγάλης Ελλάδος που είχε διαμορφωθεί το 1913– συνίστατο στην εκπλήρωση της αρχής των εθνοτήτων στο maximum, δηλ. στη δημιουργία μιας «Ελλάδος περιλαμβανούσης πάσας σχεδόν τας χώρας, εις τας οποίας ο Ελληνισμός έδρασε κατά την μακραίωνα αυτού ιστορίαν».
- Ο Βενιζέλος εισηγήθηκε επ' αυτού τη διεκδίκηση μιας ευρείας περιοχής που θα εκτεινόταν παραλιακά από το ακρωτήριο των Φοινίκων (Finike) προς Νότον (έναντι του Καστελλόριζου) έως τον κόλπο του Αδραμυττίου (Edremit) προς Βορράν (έναντι της Λέσβου). Όπως επισήμανε στο δεύτερο υπόμνημά του προς τον Κωνσταντίνο και σε κατοπινή επιστολή του προς τον διάδοχό του στο Υπουργείο των Εξωτερικών Γεώργιο Χρηστάκη-Ζωγράφο, η επιφάνεια της διεκδικούμενης χώρας (της Δυτικής Μικράς Ασίας) υπερέβαινε «τα 125.000 τετραγωνικά χιλιόμετρα, ήτοι» ήταν «ίση προς την εκ των [Βαλκανικών] πολέμων διπλασιασθείσαν Ελλάδα», και η ενδεχόμενη προσάρτησή της θα δημιουργούσε μίαν Ελλάδα η οποία θα είχε συνολική έκταση 265.000 τ.χλμ.

ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΚΤΑΣΙΣ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	ΣΥΝΟΡΑ	ΚΛΙΜΑΞ
1911: 64.679 Τετρ. Χιλίω.	2,632,000 Όρον γραμμῆ τῆ 1911.	1:3,500,000
1913: 120.125 " "	5,050,000	----- " " " 1913.	Χιλίω. 10 0 20 40 60 80 100
1920: 173.779 " "	7,156,000	■ Η σημερινὴ Ἑλλάς.	▨ Οὐδέτερα Ζώνη

- Στον ανθελληνικό διωγμό του 1914 ήλθε «ευθύς μετά την κήρυξιν του Ευρωπαϊκού πολέμου» να προστεθεί «νέος διωγμός Ελλήνων υπό μορφήν μετατοπίσεως εις το εσωτερικόν διά λόγους εσωτερικής ανάγκης». Το 1915 οι έννοιες «Μικρασιατικόν δράμα» και «Μικρασιατική τραγωδία» είχαν εισχωρήσει πλέον για τα καλά στην ελληνική πολιτική φιλολογία (πρβλ. Λάζαρος Γιαννόπουλος, *Η εθνική τραγωδία Θράκης και Μικράς Ασίας*, εν Αθήναις 1915).
- Σύμφωνα με στοιχεία του ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών, οι εκτοπισθέντες υποβάλλονταν «εις τας βαρείας αγγαρείας της κατασκευής οδών» και άλλων δημοσίων έργων, ενώ η τροφή τους ήταν «ελεεινή και όχι τακτική», με αποτέλεσμα όσοι δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα να αγοράζουν και να τρέφονται «εξ ιδίων» να πεθαίνουν ομαδικά «εκ των κακουχιών». οι τουρκικές αρχές αδιαφορούσαν τελείως για την τύχη των εκτοπιζομένων και αρνούνταν να τους παράσχουν ακόμη και τα γλίσχρα μέσα για τη συντήρησή τους, με μοιραία συνέπεια οι εκτοπιζόμενοι «γυμνοί και φρικτοί την θέαν, ζώντες σκελετοί» να επαιτούν «τον άρτον των».
- Το τελευταίο δεκαήμερο του Νοεμβρίου 1915 συντελέστηκε η καταστροφή των Μοσχονησίων, με τον επιχώριο μητρ. Φώτιο να συρρέει μαζί με 2.000 μέλη του ποιμνίου του στη Μυτιλήνη• αιτία του εκπατρισμού τους ήταν η εντολή του τουρκικού στρατού «προς εκκένωσιν νήσων και μεταφοράν κατοίκων εις το εσωτερικόν». Το προσφυγικό ρεύμα προς την Ελλάδα πύκνωσε τους αμέσως επόμενους μήνες.

- Τον Φεβρουάριο και τον Σεπτέμβριο του 1916 έγινε απόπειρα εκκένωσης των Κυδωνιών από τον ελληνικό πληθυσμό τους, αλλά ανκόπηκε κατόπιν διπλωματικής παρέμβασης του Βερολίνου και της Βιέννης (ύστερα από ελληνικό αίτημα). Την 15 Μαρτίου 1917 λήφθηκε εκ νέου (η οριστική) απόφαση για εκκένωση των Κυδωνιών καθώς και των Βρυούλλων. Ο Έλληνας πρεσβευτής στην Κωνσταντινούπολη Δημήτριος Καλλέργης διαμαρτυρήθηκε στον Μεγάλο Βεζύρη και στον Οθωμανό Υπουργό Εξωτερικών, όπως και στον Γερμανό πρέσβυ και στον Αυστριακό επιτετραμμένο, «κατά των ληφθέντων διά τον Ελληνικόν πληθυσμόν των Κυδωνιών μέτρων»• η απάντηση όμως που έλαβε από όλες τις πλευρές ήταν ότι η «μετατόπισις» των Ελλήνων οφειλόταν εκείνη τη φορά σε διάβημα του Διοικητή του Ε' Σώματος Στρατού Λίμαν φον Σάντερς, ο οποίος ισχυρίστηκε ότι «εν καιρώ πολέμου αι στρατιωτικάί ανάγκαι προηγούνται των πολιτικών τοιούτων». Οι Κυδωνιείς μεταφέρθηκαν έτσι «εις διάφορα μέρη [του] Νομού Προύσης και Αδραμυτιού», με την αιτιολογία ότι οι κρατικές αρχές «από έτους είχαν πλείστας ενδείξεις περί κατασκοπείας εκτελουμένης υπό κατοίκων και συνεννοήσεων μετ' εχθρών». Εν προκειμένω, ο Καλλέργης παρατήρησε ότι «εκκένωσις Κυδωνιών κατάγει καίριον τραύμα εναντίον υποληφθέντος Ελληνισμού εν Μικρά Ασία»
- Σε κάθε περίπτωση, οι αντίπαλοι του Βενιζέλου διατείνονταν ότι η ουδετερότητα ήταν η πλέον συμφέρουσα στάση για την Ελλάδα και τον Μικρασιατικό Ελληνισμό, εκτιμώντας ότι η είσοδος της Ελλάδας στον πόλεμο θα κλιμάκωνε τους ανθελληνικούς διωγμούς στη Μικρά Ασία.
- Το υπουργείο Βενιζέλου, που επανήλθε στην Αθήνα τον Ιούνιο του 1917, κατήγγειλε ότι επρόκειτο «περί εντατικής συνεχίσεως προγράμματος σκοπόν έχοντος την εξόντωσιν του εν Τουρκία Ελληνισμού», το οποίο είχαν πρώτοι θέσει σε ενέργεια οι Νεότουρκοι το 1914 και είχε ως σκοπό να μετατρέψει την Τουρκία «από Κράτους εθνοτήτων εις Κράτος εθνικόν, ενιαίον και συμπαγές». Η Μικρασιατικής Εκστρατεία ήταν, στη σκέψη του Βενιζέλου, μονόδρομος, προκειμένου να διασωθεί ο Μικρασιατικός Ελληνισμός από τον προδιαγεγραμμένο ολικό αφανισμό.

S.G. le Métropolitte Chrissostome
bénissant les troupes
Héliéniques.
Smyrne jeudi 2/16/5/19

Droit réservé
Phts. Edtrs. de PADOVA FRERES
S. no 2 Rue Franque 116

Ενδεικτική Βιβλιογραφία

- Πλουμίδης, Σπυρίδων Γ., *Τα μυστήρια της Αιγηΐδος: Το Μικρασιατικό Ζήτημα στην ελληνική πολιτική (1891-1922)*, εκδ. Εστία, Αθήνα 2016.
- Ριζάς, Σωτήρης, *Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας: Ο βενιζελισμός, ο αντιβενιζελισμός και η Μικρά Ασία*, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα 2015.
- Smith, Sir Michael Llewellyn, *Το όραμα της Ιωνίας. Η Ελλάδα στη Μικρά Ασία 1919-1922*, μετ. Λίνα Κάσδαγλη, εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 2002.